

TULUM, Mehmet Mahur (2014). “Özbekistanlı Büyük Türk Müsteşriği (1928-1998)”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*. 26-28 Mayıs 2014, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.361-365 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Mehmet Mahur TULUM*

ÖZBEKİSTANLI BÜYÜK TÜRK MÜSTEŞRİĞİ ABDUSADIK İRİSOV

Abdusadık İrisov 20 Şubat 1928’de Özbekistan’ın başkenti Taşkent’te dünyaya geldi. Orta mektebi bitirdikten sonra 1946’da o zamanki adıyla “Orta Asiya Devlet Üniversitesi” şimdiki adıyla “Taşkent Devlet Üniversitesi”nin “Şark Fakültesi”nde okudu. 1951 yılında üniversite eğitimini tamamladıktan sonra “Özbekistan Neşriyatı”nda editörlük yaptı. 1952-56 yılları arasında “Gülhan” adlı çocuk dergisinin departman müdürü ve baş sekreteri, daha sonra da “Gunça” adlı derginin yayın dünyasına girişiyle birlikte 1957 yılı sonlarından 1963 yılı ortalarına kadar onun baş editörü olarak vazife yaptı. Bu arada basında, kaleme aldığı çocuk hikâyeleri ve masalları yereldi. Bir ara çeviri faaliyetleriyle uğraştı. Onun çocuk edebiyatına ait “Kim Togrı?”, “Bu Kandey Yüz Berdi?” isimli masal kitapları, “Kandek Örik” başlıklı hikâye kitabı, Filistinli çocukların hayatı ve yurtlarını işgal edenlere karşı yürüttükleri mücadeleleri konu alan “Kuddus Kıssası” adlı kitabı neşredildi. 1961 yılında “Salomon ve İbsal Kıssası” başlıklı teziyle “doktor” unvanını kazandı. Bu arada, Rus çocuk edebiyatı yazarlarının birçok eserini de Özbekçe’ye tercüme etti. Arap edebiyatından bir takım çeviriler yaptı. Arap edebiyatı ve medeniyeti temsilcileri hakkında makaleler yayımladı. İrisov, 14 ciltlik “Özbek Antsiklopediyası”nda hem Doğu bilim adamları hem de medeniyete bıraktıklarına dair makaleler yazdı.

Abdusadık İrisov geriye birçok kitap ve risale bırakmıştır. Yaşadığı zamanın matbuat hayatında azımsanamayacak miktarda yazıyı yayımlamıştır. Bunlardan erişebildiğimiz kadarıyla kitap hâlinde basılmış olanlarından en önemlileri kronolojik olarak şunlardır:

1. *Ebu Reyhan Beruniy, Hayati ve İcadi Hakıda Risale*, 1960.
2. *Harezmi ve Farabi*, 1961.

* Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi.

3. *Orta Asiyali Kırk Âlim*, 1961 (çok yazarlı).
4. *İbn Sina, Edib ve Ma'rifetperver*, 1962.
5. *Ming Bir Keçe*, Taşkent, 1962. (6 cilt; Arapça'dan tercüme).
6. *Beyruniy ve Hindistan*, 1963. (Bu risale, Bîrûnî'nin Hindistan'a giderek orada yaptığı bilim ve medeniyet tarihiyle ilgili faaliyetlerinden bahseder).
7. Bîrûnî'nin "*Hindistan*" adlı eserinin Arapça'dan Özbekçe'ye yapılan çevirisinde redaktörlük, söz başı yazarlığı ve notlarla katkılar, 1965.
8. *Arap Şairi ve Feylesufi Ebu Âlâ el-Maarriy, Hayati ve İcadiHakıda*, Özbekistan Fenler Akademiyası "Fen" Neşriyatı, 1966. (Risalenin sonunda filozof-şairin Arapça'dan Özbekçe'ye çevrilmiş şiirleri de yer alır).
9. *İbnSinaningEdebiyMerasi*, 1966.
10. *İbn Sina'nın "Salomon ve İbsal" Kıssası*, Özbekistan Fenler Akademiyası "Fen" Neşriyatı, 1973.
11. *Ebu Reyhan Beruniy, Hikmetler*, Yaş Gravdiya Neşriyatı, 1973.
12. *FarabiyEdib*, Özbekistan Fenler Akademiyası "Fen" Neşriyatı, 1975.
13. *Farabiy, Şe'r San'ati*, Gafur Gulam Namidegi Bediiy Edebiyat Neşriyatı, 1979. (Bu eser Farabi'nin "Şiir kitabı" ve "Şairlik sanatı kuralları hakkında" yazılmış risalelerinin Arapça'dan Özbekçe'ye çevirisi ve Ortaçağ bilim adamlarından biri olan İbn Ebi Useybiye'nin (1203-1270) Farabi'ye dair yazdıklarının çevirisinden oluşmaktadır. Eserde hem Farabi'nin eserlerinin listesi hem de onu konu olan 112 adet kitap ismi verilmiştir. İrisov, 1993 yılında Farabi'nin "Medînetü'l-Fâzıla" eserini Arapça'dan Özbekçe'ye aktardı ve onun bazı eserlerine benzer şekilde yazı koleksiyonu mahiyetindeki bir kitabının içinde yayımlandı. Koleksiyonda Beyhakî, İbn Hallikân, İbnü'l-Kıfî gibi şahsiyetlerin yazdıklarından da çeviriler bulunmaktadır).
14. *Ebu Ali İbn Sina-Hayati ve İcadiy Merasi*, Özbekistan Fenler Akademiyası "Fen" Neşriyatı, 1980.
15. *İbn Sina, Tercime Hal-İbn Sinaning Özi ve ŞagirdiYazgenTercime Hali- Arapçeden Tercime*, Özbekistan Fenler Akademiyası "Fen" Neşriyatı, 1980.
16. *İbn Sina, Hikmetler*, 1980.
17. *İbn Sina Eserleri, Salomon ve İbsal*, 1980. (Bu eserde, âlimin kıssalarından Özbekçe'ye çevrilmiş örnekler verilmiştir).

18. *İbn Sina Bisatiden*, 1980. (Bu eserde, âlimin tıbbî nasihatlerinden Özbekçe'ye çevrilmiş seçkiler sunulmuştur).
19. *Ebu Ali ibn Sina, Öğitler*, 1980. (Bu eserde, âlimin manzum olarak kaleme alınmış ahlakî öğütleri Özbekçe'ye çevrilmiş hâlde yer alır).
20. *İbn Sina Hakıda Efsaneler, Rivayetler ve Hikayetler*, 1980.(Bu eserde, âlim hakkında halk arasında ve elyazmalarında geçen her türlü olağanüstü anlatı aktarılır).
21. *İbn Sina, Şe'rler ve Tıbbiy Dastan*, 1980. (Bu eserde, âlimin "Urcûze" adıyla bilinen en büyük tıbbî destanının Arapça'dan Özbekçe'ye şiir formunda çevirisi verilir).
22. *Taşkent Tarihinde Ba'zi Siymaler*, 1983. (Çok yazarlı; Taşkent şehri ve çevresinde yetişmiş alimleri konu alır).
23. *Ramadan Ayi*, Özbekistan Fenler Akademiyası "Fen" Neşriyatı, 1991.
24. *Emir Seyyid Alimhan, Buhara Halkının Hasreti Tarihi-Farsiyden Tercime, Mukaddime ve İzahlar Bilen Te'minlengen*, Özbekistan Fenler Akademiyası "Fen" Neşriyatı, 1991.
25. *Beruniy, Terviheler*, 1991. (Bu risale, âlimin "Cevâhirler" adlı kitabının mukaddimesinin Arapça'dan Özbekçe'ye tercümesidir).
26. *Hekim İbn Sina*, Özbekistan Neşriyatı, 1992. (Bu eserde, âlimin hayatı hakkında kesitler aktarılmıştır. Bunun yanında, âlimin kendisi hakkında söyledikleri, öğrencisi Cüzcânî'nin onun hakkında yazdıkları, ayrıca eserlerinin listesi yer alır).
27. *Hadis İlmining Peşvaleri*, "Nur" neşriyatı, 1992. (çok yazarlı; el-Buhârî, et-Tirmizî, en-Nesâyî, Müslim ve İmam Dârimî hakkında).
28. *Ebu Reyhan Beruniy, Kitab el-Cemahir fi Ma'rifet el-Cevahir/Cevahirlerni Biliş Uçun Toplam Kitabi*. (Bîrûnî'nin bu görkemli ve mütekâmil eserini merhum İrisov'un Arapça'dan Özbekçe'ye aktardığının canlı şahidiyim, ancak akıbeti hakkında şu an için herhangi bir bilgim yok).

Bunların yanında, vefatına kadar Taşkent'te çalışmakta olduğu, "Özbekistan SSR Fenler Akademiyası"na bağlı "Ebu Reyhan Beruniy Namidegi Şarkşunaslik İnstitutiti"nin bir yayın organı olarak müsteşrik arkadaşlarıyla birlikte 1990 yılında ilk sayısını çıkardıkları "Şarkşunaslik" isimli ilmî dergide hem editör yardımcılığı görevini üstlendi hem de bu dergide kıymetli makaleler yazdı.

Abdusadık İrisov, 1980 yılında büyük âlim İbni Sina'nın doğumunun 1000. yılına hasrederek kendi "opus magnum"unu ortaya koymuştu. 30 yıllık araştırmalarına dayandırarak İbni Sina'nın hayatı ve ilmî mirası hakkında 15 forma hacminde olağanüstü değerde bir eser ortaya koydu. Bu eserinde, İbni Sina'nın ilmî mirası bütün dünyanın dikkatine sunulmaktaydı, çünkü ona dair o güne kadar birçok bilinmezi tanıklarıyla birlikte bilim çevrelerinin istifadesine sunmaktaydı. Daha önceleri, kendi ifadesiyle "İbni Sina hakkında Özbekçe yazılmış doğru dürüst kaynak yok"tu ve "yazılanlar da harcı alem şeyler"di. (Aslında, bu ifade mütevazılığının göstergesiydi, çünkü sadece Özbekçe değil, o güne kadar kendi eserine nispetle bir başka dilde yazılmış böylesi kapsamlı bir ilmî çalışma yoktu. (Bir özel sohbetimizde bana "Muhammedcan, bilemen, bu kitabni Rus Tilidebitgen bolse edim, barça dünyade şuhret tapardim. Lekin, uni öz tilimçe yazib Özbek balalerigetartıkkılışnihahledim." diyecek kadar da millî ruha sahip bilge bir kişilikti). Öyle ki, "Daha önce yazılanlara göre, bininci yıllarda (999) Buhara'ya Karahanlılarhakim olduktan sonra, İbni Sina vatani Buhara'yı terk etmiş, akabinde İran şehirlerinden Gurgân (Arap kaynaklarında Curcân), Hemedân, İsfehân'da ilim tahsil ederek yetişmişti" şeklinde bir genel kabul vardı. Bu da İbni Sina'nın henüz yirmi yaşına girmemiş çağına tekabül etmekteydi.

Abdusadık İrisov'un tedkik ve tettebuları neticesinde ulaştığı gerçekler bize, İbni Sina'nın 25 yaşına girene (1005 yılına) kadar Buhara'da bulunduğunu, sonrasında 7 yıl müddetle Harezmi ülkesinde yaşayıp (1012 yılına kadar) oradaki ulema ile görüştüğünü, 32 yaşına girdiğinde zamanının âdetlerine uygun olarak önce Curcân'a, sonra Rey, Hemedan ve İsfahan'a gittiğini ve ilimle meşgul olduğunu göstermektedir.

İrisov'un ulaştığı sonuca göre, İbni Sina'nın daha Harezmi ve Buhara'da iken tanınmış bir âlim olduğu ve sonrasında İran diyarlarında dolaştığı anlaşılmaktadır.

Bunların yanında, İrisov eserinde İbni Sina'nın üzerinde kalem oynattığı temel alanları gün yüzüne çıkarmak için özel dikkat gösterir. Meselâ, onun tebebete müteallik çalışmaları- "Kânûn" ve diğer eserleri- hakkında bilgi aktarmaya özen gösterir. Ardından İbni Sina'nın tabî ve müspet ilimleri konu aldığı eserleri, felsefî ve edebî eserleri üzerinde durulur.

İrisov, 30 yılı aşkın bir süre içinde İbni Sina'nın yanında Orta Asya'nın diğer âlimlerinden: el-Kindî, Fârâbî, Bîrûnî, Ebu'l-Alâ el-

Maarr , Buhârî, Tirm z , Nev y , C m gibi Őahsiyetler de ilgilendi. Bunlarla da kalmayıp, “dört halife” hakkında ayrı ayrı makaleler yazdı.

Ömrünün son yıllarında İrisov, İbni Sina’nın edebî faaliyeti ile meşgul olmuŐtu. İçinde, onun Őair, nasir ve edebiyatçı yönünü ortaya koyma arzusunu beslemekteydi. Bu uŐurda bir hayli yol almıŐtı. Yorgun bedeni zinde zihnine daha fazla ayak uyduramamıŐtı. “İnn lill hi ve İnn ileyhir ci’ n” hükmüne 10 Kasım 1998’de boysundu. Geriye bıraktıŐı müsveddeler Őu an fakirin elinde bulunmaktadır.

Manev  Őahsiyetinin önünde tazim ile eŐiliyorum.